

получить политическую и военную помощь от Османской империи, несмотря на конфессиональное отличие. Прослежено сохранение преемниками гетмана традиции признания турецкого султана сюзереном казацкой Украины.

Ключевые слова: становление украинского государства, казачество, Османская империя, украинско-турецкие отношения.

Vitaliy Shcherbak

OTTOMAN FACTOR IN THE UKRAINIAN STATE FORMATION IN EARLY MODERN PERIOD

The article analyzes the activity of Bohdan Khmelnytsky in search of allies during the revival period of the Ukrainian state. A great attention is focused on his view to obtain political and military assistance, despite denominational differences, and support from the Ottoman Empire. It is observed keeping tradition of recognition the Turkish sultan as a suzerain of the Cossack Ukraine by hetman's successors.

Key words: Ukrainian state formation, Cossackdom, Ottoman Empire, Ukrainian-Turkish relations.

УДК 94(477):2-7261 «18»

Наталя Баранова

ПОЗИЦІЯ КИЇВСЬКИХ МИТРОПОЛИТІВ ХІХ СТОЛІТТЯ ЩОДО ЗМІН ФОРМ ДІЯЛЬНОСТІ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ ТА КИЇВСЬКОЇ АКАДЕМІЇ

У статті на основі аналізу широкого кола джерел зроблено спробу дослідити діяльність київських митрополитів ХІХ ст. як священноархімандритів Києво-Печерської лаври та патронів Києво-Могилянської академії. Визначено ключову роль очільників київської митрополичої кафедри в занепаді цих двох визначних церковних та освітніх інституцій.

Ключові слова: київські митрополити ХІХ століття, Києво-Печерська лавра, Києво-Могилянська академія.

Історія церкви в Україні являє собою досить значний пласт історичних фактів та подій, і ми маємо на сьогодні велику кількість публікацій та досліджень у цьому напрямі. Історики вивчають найрізноманітніші аспекти — політичні, економічні, соціальні, національно-культурні, де висвітлено роль церкви у розвитку суспільства. Чимала увага в цих роботах приділяється окремим особистостям, у тому числі й висвітленню їхніх думок щодо тих чи інших церковних і освітніх інституцій. Однак період ХІХ ст., якщо розглядати його з позиції діяльності київських митрополитів, особливо в контексті їхнього ставлення до таких важливих осередків духовності й культури, як Києво-Печерська лавра та Києво-Могилянська академія, залишається найменш дослідженим.

На сьогодні з усіх праць, що перебувають у науковому обігу, доцільно виділити доробки, присвячені окремо київським митрополитам ХІХ ст. Серед них відзначимо як розвідки, що датуються кінцем ХІХ — поч. ХХ ст.,

насамперед, праці П. Орловського [12], В. Певницького [13], Сєргія (Василевського) [17], Ф. Терновського [19], Ф. Тітова [23], І. Флоринського [28], В. Чеховського [30], так і праці сучасних дослідників — Н. Баранової [2], А. Макарова [7], Є. Рукавіциної [16], А. Филипенко [27].

Відображаючи загальну картину життя та діяльності київських ієрархів, ці історичні праці лише фрагментарно розглядають їхній зв'язок з Києво-Печерською лаврою й Києво-Могилянською академією. Інші наукові праці, авторами яких є Ю. Кибальник [6], М. Мозгова [9], Ф. Тітов [22], І. Флоринський [28], З. Хижняк [29], хоч і розкривають історію розвитку Києво-Могилянської, а потім і Київської духовної академії та досліджують історію Києво-Печерської обителі у ХІХ ст., не пов'язують розвиток цих важливих інституцій з діяльністю київських митрополитів.

Єдиними доробком останніх років, присвяченим діяльності очільників київської митро-

политої кафедри як священноархімандритів Києво-Печерської лаври, є робота Д. Степовика [18]. У ній автор відходить від історіографічної традиції, властивої історикам XIX — поч. XX ст., які висвітлювали діяльність церковних ієрархів тільки з позитивного боку, й здійснює спробу довести, що саме вона стала однією із причин занепаду славетного українського монастиря. Щодо впливу київських митрополитів на становлення і розвиток Києво-Могилянської академії, то автор лише побіжно торкається цього питання та сподівається, що розробки цієї проблематики продовжуватимуться й надалі.

Таким чином, на сьогодні ще немає жодної ґрунтовної наукової праці, яка б розкривала зв'язок київських митрополитів XIX ст. з Києво-Печерською лаврою і Києво-Могилянською академією та аналізувала роль церковних ієрархів у долі цих важливих інституцій.

Цю прогалину в церковній та освітній історії українського народу слід заповнити новими об'єктивними знаннями. Безумовно, детальний розгляд та аналіз джерел і літератури, що торкалися б розвитку Києво-Печерської лаври та Києво-Могилянської академії в контексті діяльності київських митрополитів XIX ст., дасть можливість нарешті по-новому поглянути на історію обох інституцій крізь призму впливу на них тогочасних духовних провідників. Звернення ж до попереднього досвіду діяльності київських ієрархів, з урахуванням їхніх помилок у ставленні до важливих духовних та освітніх осередків стане реальною пересторогою для нинішніх церковних і політичних лідерів країни та допоможе останнім усвідомити важливість збереження ідеї національної самобутності, яка споконвічно коріниться саме у святих чернечих обителях та вищих школах, що несли ідеї справжнього просвітництва.

Без розуміння цього сьогоднішні духовні очільники мають усі шанси уподібнитися київським митрополитам XIX ст., які загнали наше церковне та освітнє життя за імперський фасад. Нехтуючи віковічною приналежністю Києво-Печерської лаври та Києво-Могилянської академії до скарбниці духовності українства, вони не визнавали існування національної ідеї в житті українського народу, можливо, й тому, що самі не були українцями.

Починаючи з кінці XVIII ст., імператриця Катерина II, взявши за мету остаточно «задушити» українське духовенство [11, 108], почала призначати в Україну на високі церковні посади спочатку «таких українців, що довго служили на Москві і що їм було зовсім байдуже до національних інтересів України, а потім і самих москалів» [11, 108]. Чинник національної приналежності у ті часи відіграв у таких призначеннях значну роль.

У XIX ст. остаточно затвердилось усунення українського етнічного елемента від керівництва Київською митрополією. Після короткого служіння на посаді митрополита румуна Гавриїла (Банулеску-Бодоні) (1799–1803) київську митрополічу кафедру очолювали тільки архієреї-росіяни, такі як Серапіон (Александровський) (1803–1822), Євгеній (Болховітінов) (1822–1837), Філарет (Амфітеатров) (1837–1857), Ісідор (Никольський) (1858–1860), Арсеній (Москвин) (1860–1876), Філофей (Успенський) (1876–1882), Платон (Городецький) (1882–1891), Іоанікій (Руднев) (1891–1900), а вони, на жаль, на противагу багатом визначним київським митрополитам XVII–XVIII ст., — Сильвестру (Косову), Варлааму (Ясинському), Іоасафу (Кроковському), Рафаїлу (Заборовському), Тимофію (Щербатському) та іншим не мали духу незалежності й ставали ідеальними та слухняними виконавцями волі Священного Синоду.

Дотримуючись імперських директив, за якими, як стверджував архієпископ Сава Тверський, «...можна писати історію Російської Церкви за XIX століття» [4, 251], київські митрополити докладали значних зусиль, щоб знецінити роль церкви в духовному житті народу, знищити духовність українства шляхом придушення окремих її складників, таких як Києво-Печерська лавра та Києво-Могилянська академія.

Як священноархімандрити найшановнішого українського монастиря (київські митрополити отримали додатковий титул — священноархімандрити Києво-Печерської лаври — тільки в 1786 р., після того як монастир за юрисдикцією повністю увійшов до складу Київської митрополії) [21, 101], київські митрополити від самого початку свого урядування здійснювали таку політику щодо управління обителлю, щоб змінити устрій її життя на російський лад, тобто з демократичного, який був притаманний завжди, на автократичний. Догоджуючи «царям і підцаркам», вони позбавляли Лавру залишків її незалежності, перетворивши навіть духовний собор старців лише на «присутнє місце» [21, 101], який вже нічого не вирішував, хіба що за наказом згори.

Ставлячи собі за мету перетворити Лавру в суто російський монастир, київські митрополити XIX ст. прагнули не тільки витравити з обителі український дух, руйнуючи споконвічні порядки, але й трансформувати її зовнішній вигляд, варварські замінюючи архітектуру «мазепинського» бароко «псевдовізантійським» стилем [18, 253]. Вони відверто побоювалися того, що храми, які ще зберігали дух опального гетьмана, й навіть просте споглядання наявних результатів його меценатства можуть пробудити у ченців і в народі зокрема так званий «український сепаратизм».

Період, на який припадає урядування в Лаврі київських митрополитів XIX ст., характеризується занепадом усіх мистецьких ремесел, особливо це позначилося на розвитку друкарської справи. Наукове богослов'я, християнська філософія, церковна історія залишаються в цей час поза увагою колись знаменитої друкарні, тому що перемога ортодоксії, характерна для реалій московської церкви, серед насельників Лаври призвела до остаточного занепаду як богословської, так і філософської думки. Деградація ж богословсько-філософських розвідок як таких є яскравим свідченням стагнації самої інституції. Водночас під безпосереднім контролем київських митрополитів-священноархієпископів почалося регулярне друкування книг і брошур на прославу російських імператорів та панівної ідеології одержавленого православ'я. Видання Лаврської друкарні цього періоду часто проповідували не вищі християнські цінності, а шовінізм, неповагу до прав людини, до культури пригноблених народів, одним із яких був і український [18, 238].

Висуваючи на перший план зовнішній ефект від показного блиску життя Києво-Печерської лаври, священноначальники обителі в особі київських митрополитів не дуже переймалися тим, що за цим блиском не було ні духовності, ні справжніх досягнень культури. Так, ставлячи за мету будь-що збагатити ризницю Успенського собору, вартість якої порівнювалася з національною скарбницею середньої європейської держави, київські митрополити спрямовували свою діяльність на те, щоб залучити до Лаври передусім російський дворянський капітал [3, 85].

Важливою статтею поповнення Лаврської скарбниці в XIX ст. стають не ювелірні вироби лаврських майстерень, що занепадали, а пожертви й коштовні подарунки від царської родини й особисто російських самодержавців, які кожного разу свої численні відвідини Печерського монастиря (тільки у другій половині XIX ст. київські митрополити 14 разів приймали царів — від Миколи I до Миколи II [18, 253]) супроводжували піднесенням дарів високої вартості [24, 11], що були «ціною за позбавлення обителі самостійності та самотності» [6, 245].

І не дивно, що саме в цю добу в Лаврі припинилися дивотворення. Бо якщо раніше Печерський монастир був дійсно «світлом істини» й прикладом справжнього духовного життя ченців, то XIX ст. стало часом творення «штучних» див задля елементарної наживи. Навіть стародавня ікона Успіння Пресвятої Богородиці ганебно, з дозволу священноархієпископів, використовувалась як засіб для «загрібання коштовностей» [18, 244].

Таким чином, позбавляючи Лавру її самотності, київські митрополити-священноархієпископи ставали посередниками між нею та російським самодержавним урядом і допомагали

останньому тримати під контролем велику частину духовного життя українців. І хоча завдяки прочанам, зокрема їхній любові та повазі, що передавалася з покоління в покоління на генетичному рівні, царським вірнопідданим не вдалося остаточно перетворити монастир на суто російський церковний заклад, Лавра все ж таки втратила свої передові позиції порівняно з XVIII ст. і занепадала, що негативно позначилося на подальшому розвитку духовності українства у XIX та XX ст.

Паралельно з упокоренням Печерського монастиря київські митрополити здійснювали політику, спрямовану на остаточне придушення українського духу шляхом знищення найвеличніших духовно-освітніх інституцій України, зокрема таких як Києво-Могилянська академія, яка завжди була осередком підготовки інтелектуалів. Розпочався цей процес ще наприкінці XVIII ст., коли імператриця Катерина II вирішила провести в Україні форсовану русифікацію у сфері вищої освіти. Своїм помічником вона обрала тогочасного київського митрополита Самуїла (Миславського). Відомо, що за молодих років він був палким оборонцем старожитніх прав Києво-Могилянської академії і навіть брав участь у протестах проти «катерининської політики» [14, 70], однак пізніше все-таки змінює свої погляди й стає палким провідником у життя імперських планів.

Саме Самуїл запровадив у Києво-Могилянській академії викладання російською мовою «із дотриманням вимови, яка застосовувалась в Великоросії» [22, 254]. Митрополит суворо наказав ректору і префекту Академії: «Дабы они неусыпно возымели попечение о непременно и неопустительномъ соблюдении какъ учителями, как и учащимися правилъ Россійскаго правописанія, ревностно к другим языкамъ въ Академіи преподаваемымъ относящагося съ темъ, чтобы они, если кто изъ учителей въ упущении сей должности или примечень будетъ, объ отрешеніи такового отъ учительской должности немедленно доносили Его Преосвященству» [1, 81–82]. Також ним було здійснено уніфікацію навчальних предметів, що викладалися в Академії відповідно до програми Московського та Петербурзького університетів. 13 лютого 1786 р. за його наказом Академії присвоюють «образ вчення для всіх училищ імперії Російської узаконений» [22, 257].

Справу Самуїла (Миславського) з упровадження в життя церковних реформ у царині вищої освіти продовжив останній митрополит XVIII ст. Ієрофей (Малицький). Завдяки його старанням духовна реформа Павла I (1798) поглибила процес перетворення Києво-Могилянської академії на «типовий російський духовний заклад» [9, 18], а його послідовники на київському митрополичому престолі довели задум до завершальної стадії.

Замість того, щоб захистити національну самобутність Академії, патронами якої вони були, київські митрополити XIX ст. продовжували систематично впроваджувати царські реформи в систему духовної освіти, першою з яких стала реформа 1809–1814 рр., ініційована особисто царем Олександром I. Серед авторів нової ідеології академічного навчання, нарівні з такими представниками церковної і світської еліти, як петербурзький митрополит Амвросій (Подобєдов), калузький єпископ Теофілакт (Русанов), ректор Петербурзької духовної академії Філарет (Дроздов), обер-прокурор Синоду А. Голіцин, слід відзначити Євгенія (Болховітінова) — майбутнього київського митрополита (1822–1837) [26, 94].

Зазначимо, що до розробки цієї реформи у сфері духовної освіти, так само, як і до усіх попередніх та наступних, не було залучено жодного українського церковного діяча. Вочевидь, саме тому реформи проводилися без урахування національних особливостей розвитку вищої освіти в Україні. Недоліки, властиві духовним академіям Росії, які, за словами М. Сперанського, містилися «в отсутствии преемственности в образовании и чрезмерном засилии латинского языка» [26, 95], штучно прищеплювалися Києво-Могилянській академії. Саме тому ці нововведення, які були добровільними для Петербурзької та Московської духовних академії, стали для Києво-Могилянської наче ліки для здорової людини, що лише їй зашкодили.

На жаль, митрополит Серапіон (Александровський) замість того, щоб передбачити негативні наслідки реформ вищої духовної освіти в Україні, сам виступив їхнім палким ініціатором і провідником. Апогеем же цього сліпого вірогідданства стає впровадження ним наказу Синоду від 14 серпня 1817 р., за яким Києво-Могилянську академію було закрито, що, за словами Ф. Тітова, «викликало зрозумілий переполох та смуток не тільки серед духовних кіл, а й загалом серед усіх киян...» [25, 329].

У 1819 р. на заміну Києво-Могилянській академії була відкрита Київська духовна академія за палкого сприяння того ж митрополита Серапіона (Александровського), який вважав це «позитивним для подальшого розвитку духовної освіти в Україні» [20, 221–246].

Наступники Серапіона на київській митрополитичній кафедрі продовжували його політику щодо упровадження нових церковних реформ і розвитку духовної освіти (1839, 1869, 1884), які остаточно викоринили з Київської духовної академії «могилянські традиції» і зробили з неї навчальний заклад, аналогічний академіям

у Москві та Петербурзі, позбавивши її залишків самобутності.

Підтримуючи думку професора Академії І. Малишевського, висловлену на 50-річному ювілеї Академії 28 вересня 1869 р. (з приводу перетворення її з Києво-Могилянської на Київську духовну академію), зазначимо, що Академія, «яка підводиться тепер під загальний тип нових державних духовних навчальних закладів, повинна була відректися від своєї деякої специфічності, котра була притаманна їй історично, і замкнулася виключно на виконанні одного завдання — розвиткові духовної освіти» [8, 4]. Тобто Київська духовна академія являла собою на той час лише «суто духовний навчальний заклад» [15, 381]. У її стінах запанувала схоластика, від якої, за висловом письменника І. Нечуя-Левицького, «висихала усяка думка в головах студентів, світські науки були закуті в дух теології» [10, 13–14]. Це, у свою чергу, знижувало рівень професійної підготовки випускників — «академія випускала тоді в семінарії професорів, котрі були темні, як темна ніч, і нічому не вчили, бо й самі нічого не тямали» [10, 13–14], і своєю необізнаністю відбирали у простого українського народу шанс стати освіченими людьми, бо «приносили з собою на село лише цілковите нічогонезнайство і порочні звички» [5, 259], сприяючи регресу духовного життя українців.

Таким чином, було зроблено спробу переосмислення урядування київських митрополитів XIX ст. у контексті їхньої діяльності щодо Києво-Печерської лаври та Києво-Могилянської академії. Визначено, що саме ця діяльність, метою якої було позбавлення найстарішого монастиря та найшановнішого вищого навчального закладу України ознак національної самобутності, призвела, врешті-решт, до остаточного позбавлення Печерської обителі демократичних засад управління, занепаду мистецьких та освітніх традицій, русифікації монастиря й перетворення Києво-Могилянської академії на типовий російський навчальний заклад — Київську духовну академію. Занепад споконвічних осередків духовності та культури України, у свою чергу, негативно вплинув на духовний стан українського народу в XIX ст.

Отже, ми вважаємо перспективними подальші розвідки, що стосуються діяльності київських митрополитів XIX ст. щодо церковних та освітніх інституцій. Такі дослідження допоможуть віднайти зв'язок між регресом духовного життя України XIX ст., однією з причин якого став саме занепад важливих духовно-культурних осередків, та кризою духовності, що нею характеризується сучасний стан українського соціуму.

ДЖЕРЕЛА

1. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии / под. ред. Н. И. Петрова. — К., 1908. — Т. V. — 970 с.
2. Баранова Н. В. Освітня, благодійна та місіонерська діяльність митрополита Київського і Галицького Платона Городецького (1882–1891 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 — історія України / Н. В. Баранова. — К., 2011. — 23 с.
3. Вклады та вкладники Успенського собору Києво-Печерської лаври. XVI — поч. XX століття : каталог. — К. : Видавництво «КВІП», 2005. — 104 с.
4. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви : у 4 т. — К. : Вид-во Київської Патріархії УПЦ КП, 1998. — Т. 3. — 392 с.
5. Історія церкви та релігійної думки в Україні : у 3 кн. : навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. — К. : Либідь, 1994. — Кн. 3: Кінець XVI — середина XIX століття / О. П. Крижанівський, С. М. Плохій. — 1994. — 335 с.
6. Кибальник Ю. Очерки истории Киево-Печерской Лавры и заповедника / Ю. Кибальник. — К., 1992. — 234 с.
7. Макаров А. Киевская старина в лицах: XIX век / А. Макаров. — К. : Довіра, 2005. — 256 с.
8. Малышевский И. Исторические записки о состоянии академии в минувшее пятидесятилетие: 50-летний юбилей Киевской Духовной Академии, 28 сентября 1869 года / И. Малышевский. — К. — 1869. — 134 с.
9. Мозгова М. Київська духовна академія 1819–1920: філософський спадок / М. Мозгова. — К. : Книга, 2004. — 207 с.
10. Нечуй Левицький І. Зібрання творів : у 10 т. / І. Нечуй-Левицький. — К. : Наукова думка, 1965–1968. — Т. 2 : Прозові твори ; упоряд., приміт. М. Л. Мандрика; ред. М. Д. Бернштейн. — 1965. — 387 с.
11. Огієнко І. Українська культура / І. Огієнко. — К. : Довіра, 1992. — 142 с.
12. Орловский П. Деятельность митрополита Евгения по управлению Киевской епархией (24 января 1822 г. — 23 февраля 1837 г.) / П. Орловский // Киевские епархиальные ведомости. — 1901. — Отд. 2. — С. 415–425; № 13. — С. 600–607; № 14. — С. 627–634; № 16. — С. 724–730.
13. Певницкий В. Воспоминания о покойном митрополите Киевском и Галицком Арсении (Москвине) / В. Певницкий. — К., 1877. — 134 с.
14. Петров Н. Киевская Академия в царствовании Екатерины II / Н. Петров. — К., 1906. — 134 с.
15. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. / Н. Полонська-Василенко. — Т. 2 : Від середини XVII століття до 1923 року. — К. : Либідь, 1995. — 608 с.
16. Рукавіцина Є. В. Бібліотека і архів митрополита Євгенія (Є.О. Болховітінова) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 05.25.04 — книгознавство / Є. В. Рукавіцина. — К., 1995. — 24 с.
17. Сергей, архимандрит [Василевский]. Высокопреосвященный Филарет в схимонашестве Феодосий (Амфитеатров), митрополит Киевский и Галицкий, и его время / Сост. в 3 т. архимандритом Сергием [Василевским]. — Казань : Тип. Окружного штаба, 1888. — Т. 2. — 338 с.
18. Степовик Д. Історія Києво-Печерської Лаври / Д. Степовик. — К. : Вид. відділ УПЦ КП, 2001. — 554 с.
19. Терновский Ф. А. Серапион, митрополит Киевский / Ф. А. Терновский // Киевская Старина. — 1883. — № 9–10. — С. 88–134.
20. Терновский Ф. Из истории Киевской Духовной Академии в первой четверти настоящего столетия / Ф. Терновский // Выдержки из дневника митрополита Серапиона // Труды Киевской духовной Академии. — 1882. — № 11. — С. 340–353.
21. Титов Ф. И. Киево-Печерская лавра как ставропигиальный монастырь : ист. справка / Ф. И. Титов. — К. : Тип. Киево-Печерской лавры, 1918. — 40 с.
22. Титов Ф. Краткое историческое описание Киево-Печерской Лавры и других святынь и достопримечательностей города Киева / Ф. Титов. — К. : Тип. Киево-Печерской лавры, 1911. — 155 с.
23. Титов Ф. Высокопреосвященный Иоаникий, митрополит Киевский и Галицкий / Ф. Титов. — К. : Тип. Корчак-Новицкого, 1899. — 49 с.
24. Титов Ф. Русский царствующий дом Романовых в отношениях его к Киево-Печерской лавре 1613–1913 гг. / Ф. Титов. — К. : Тип. Киево-Печерской Успенской Лавры, 1913. — 17 с.
25. Тітов Ф. Стара вища освіта в Київській Україні XVI — поч. XIX ст. — К. : Друк. УАН, 1924. — 433 с.
26. Федоров В. Русская православная церковь и государство: синодальный период, 1700–1917 / В. Федоров. — М. : Рус. панорама, 2003. — 480 с.
27. Филипенко А. Первый Архипастырь: жизнь и дела митрополита Гавриила Бэнулеску-Бодони / А. Филипенко. — Одесса : ВМВ. — 2009. — 144 с.
28. Флоринский И. Памяти Высокопреосвященнейшего Платона, митрополита Киевского (октябрь 1 дня 1891 года) / И. Флоринский. — М. : Унив. тип., 1893. — 12 с.

29. Хижняк З. І. Історія Києво-Могилянської академії / З. І. Хижняк, В. К. Маньківський. — К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. — 184 с.
30. Чеховский В. Киевский митрополит Гавриил Бэнулеску-Бодони (1799–1803 гг.) / В. Чеховский // Труды Киевской духовной Академии, 1904. — № 7. — С. 355–431; № 8. — С. 490–588; № 9. — С. 65–108; № 10. — С. 238–281.

Наталья Баранова

ПОЗИЦИЯ КИЕВСКИХ МИТРОПОЛИТОВ XIX ВЕКА ПО ИЗМЕНЕНИЮ ФОРМ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КИЕВО-ПЕЧЕРСКОЙ ЛАВРЫ И КИЕВСКОЙ АКАДЕМИИ

В статье на основе анализа широкого круга источников предпринята попытка исследования деятельности киевских митрополитов XIX в. как священноархимандритов Киево-Печерской лавры и патронов Киево-Могилянской академии. Определена ключевая роль глав киевской митрополичьей кафедры в упадке этих двух выдающихся церковных и образовательных учреждений.

Ключевые слова: киевские митрополиты XIX века, Киево-Печерская лавра, Киево-Могилянская академия.

Natalia Baranova

ROLE OF KYIV METROPOLITANS OF XIX CENTURY In CHANGING FORMS OF ACTIVITY OF KYIV-PECHERSK LAVRA and KYIV THEOLOGICAL ACADEMY

The article is dedicated to the research on activity of Kyiv metropolitans in XIX century as Archimandrites of Kyiv-Pechesk Monastery and patrons of Kyiv Theological Academy. It is determined the key role of these church statesmen in the process of the decline of these great religious and aducationa institutions.

Key words: Kyiv metropolitans of XIX century, Kyiv-Pechersk Monastery, Kyiv Theological Academy.

УДК 94:31«18»

Олег Іванюк

ПИТАННЯ ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ДОПЕРЕПИСНИХ ФОРМАХ ОБЛІКУ В XIX ст.

У статті висвітлено історію становлення системи обліку населення в Російській імперії у XIX ст. Здійснено аналіз різних його форм, як то: переписні книги, ревізії, поточний промисловий і поліцейський облік тощо, які передували загальним переписам населення; акцентується увага на визначенні етнічної приналежності жителів імперії.

Ключові слова: переписні книги, ревізії, промислова статистика, поточний поліцейський облік, губернські статистичні комітети, звіт губернатора.

Упродовж XIX ст. у Російській імперії відбулося становлення системи обліку населення. Існуючі традиційні форми було поєднано зі світовим досвідом, інноваціями та напрацюваннями російських статистиків. Було сформовано державні й статистичні структури, завданням яких проголошувалася організація планового і ґрунтового аналізу демографічних та соціально-економічних характеристик населення. Імперська політика щодо національних окраїн стимулювала появу

в різних формах обліку позицій, які дозволяли визначати етнічну приналежність мешканців імперії.

Історіографія імперської доби основну увагу приділяла переписній операції 1897 р., оскільки це був унікальний для держави статистичний досвід. Допереписні форми відображалися в окремих порівняльних працях вчених істориків і статистиків. Так, пробному одноденному перепису 1874 р. в Києві було присвячене описове дослідження П. Чубинського [22].